

„Haat... het kwaad.“

Gij liefhebbers des HEEREN, haat het kwaad. Hij bewaart de zielen zijner gunstelingen; Hij redt ze uit der goddeloos hand. Psalm 97: 10.

De toon van 't Woord stemt en staalt den geest. Tegen weke sentimentaliteit staat in de Schrift kracht van taal en durf van denken over. Teeder, maar nooit slap is haar riedsning. Innig, maar nooit ziekelijk haar heilige mystiek. 't Machtigst grijpt dit u aan in de forskheid van haar tegenstellingen. Alle volken en naties saam voor God geacht als een stofken aan de weegschaal. De Messias in zijn lijden geen man, maar een worm. Geen hemel zonder een hel die er tegenover staat. Een engelheer, om mee te dwepen, van Serafs en Cherubijnen, maar tegenover de zuivere engelen een heerschare van demonen met satan aan het hoofd. Tegenover den glans van het nieuwe paradijs een buitenste duisternis. Tegenover het eeuwige leven de eeuwige dood!

Alzo nu ook in de sfeer der Liefde. Heel de Schrift door is de liefde, steeds als heilige liefde gedacht, het rijkste ideaal. Er is niet maar liefde in God, maar God zelf is liefde. Alleen in die liefde Gods ligt ons behoud. Die liefde stort God zelf door den Geest in het hart der zijnen uit. Liefde is het element waar in de verlossing zelf ademt. Liefde is de drang in alle hoeken leven. Liefde is de koninklijke regel voor al wat leeft uit de wedergeboorte.

Indien ik de liefde niet had, al sprak ik de taal der engelen, of al had ik mijn den martelaarsdood overgegeven, ik zou niets, ik zou een luidende schel zijn. Aan de liefde hangt 't alles. Uw levensvreugd, uw zielsverruking, uw zaligheid. Alleen de liefde vereent u met uw God.

Hooger dan de Schrift de liefde stelt, kan ze niet geloof, gemind en volpreken worden.

Maar zooverre is het er nu van, dat de Schrift hier ook maar een schreef toe zou geven aan sentimentele weekelijkheid, dat ze veel eerder nooit de liefde zich denken kan, of er staat rechtvaardig en in volle bitterheid altoos *Haat* tegenover.

Wie lief heeft haat, wie niet haat heeft de liefde niet. Het is aan de kracht van uw haat, dat de kracht van uw liefde wordt gemeten.

God is liefde, maar van de afgoderij lezen we: „welke de Heere uw God haat.“ In Christus is de hoogste openbaring der liefde, maar van de Nicolieten betuigt Jesus op Pathmos: „welke ik haat“. De Palmist roept het uit: „Zou ik niet haten, Heere, die U haten, ja, ik haat ze met een volkomen haat. De Christus laat over zijn lippen het ontzettend woord komen: Wie niet haat zijn vader en moeder, om mijne wil, is mijns niet waardig. En wel verre van elken haat in ons menschelek hart af te keuren, betuigt de Schrift u, dat ge het kwaad haten zult. Zonder haat, diepgaanden, aldooringen den haat, is naar luid van de Schrift geen kind van God denkbaar.

Liefde en haat welte voor de Schrift uit dezelfde bron. Liefde en haat zijn voor de Schrift één. Ge kunt niet uw God liefhebben, of ge moet satan haten. Beiden zijn uiting van éénzelfde drang in het wedergeboren hart. Als de apostel voelde, dat hij aan eenige sonde had toegegeven, dan komt hij er voor uit en betuigt het: *Wat ik haat, dat doe ik.*

Die haat is de keerszijde van de medaille, waarop het beeld der heiligste liefde schittert. Die haat zal eerst in het eeuwige leven tot volle ontplooiing komen, omdat eerst in de zaligheid de liefde in ons volkomen zal zijn.

Die haat keert zich hier tegen satan en tegen al wat uit den Boze is. Maar hij zal eens zich ook uitbreiden tot alles wat voor satan en het boze koos. Het zal dan de volkomen liefde van het kind voor zijn God zijn, die in haat terugslaat op al wat God haat.

Nu is er een boze, een doodelijke haat. Die haat, die niet anders is dan de terugslag van de liefde voor onszelf, van ons egoïsme, van onze zelfucht. En al zulke haat is driewerf gevloekt van den Heere der heerschers. Wie zulk een haat koestert, koestert een slang in zijn eigen hart, verderft zijn wege, ondigt tegen de menschenliefde en de broederliefde. Wie zó haat is „hatelijk en God hatende.“ Uw haat mag nooit de keerszijde en terugslag van liefde voor u zelf zijn. Hij mag alleen en moet altoos wezen de keerszijde en de terugslag van uw liefde voor uw God.

Het veiligst gaat daarom wie de passie van zijn haat, want haat is passie, alleen op satan en op de sonde laat reageren.

Het is zó, de anti-christelijke, Godhatende macht kan op aarde in een schender van Gods eer zó glinsterend uitwaken, dat we ook hem niet meer lief mogen hebben. Maar zelfs hier is altoos nog ommekeer denkbaar. Paulus had de gemeente Gods ten bloede toe vervolgd, en er in genoten toen Stephanus onder den steenworsteling stervend bezweek; en toch, Paulus is de machtigste apostel van den Heiland geworden.

Haat satan, haat 't kwaad, en is blijf deswege het enig vassie kompas voor de ontvlaming van onzen haat; en juist die haat nu is het, waarin vertreweg de meesten te kort schieten.

Het kwaad haten is zó bitter bang en zwaar. Niet een sonde, niet een kwaad haten. Dat doen verreweg de meesten vanzelf. Hoort men van een gruwelijken moord, dan gruwet het hart van zedelijke pijn over de boze misdaad. Komt een gemeene valsheid uit, dan keert aanstands onze afschuw zich tegen den valschaad. En zó zijn er tal van kwaad dingen, die ge zelfs niet zoudt kunnen begeeren, en die ge haat met al den haat van uw hart. Denk aan den Verrader. Aan een Judas.

Maar heel anders is het, het kwaad te haten. Niet alleen het kwaad dat in anderen ontdekt en waarvan ge gruwet, maar ook, en aller eerst, het kwaad in onszelf. Dat kwaad waarnaar ge u zelf schuldig weet. Dat kwaad dat ge in u zelf vergelijkt. Dat kwaad dat ge soms, tegen beter weten in, nog altoos koestert in uw eigen boezem.

Ook tegen dat kwaad strijdt daarom een kind van God wel. Als het beginsel is, en hij de bittere gevolgen, de wroeging en het zelfverwijt er van ondervindt, verfoeit en haat hij het wel. O, wat zou hij niet geven als 't niet geschied ware. Hoe bidt en smeekt hij in die ure der wroeging zijn God niet, om er hem voor te bewaren. Maar als er weer tijd over heen gegaan is, en de verzoeking, die verleiding keert terug, dan is die haat ganschelijk weg, dan raakt hij weer onder de bekoring, zijn zinlust of hoogheide voelt zich weer gestreeld. Ten slotte mijdt hij 't kwaad niet, maar zoekt hij 't veeleer. En in het oogenblik dat hij zondigt, haat hij

't kwaad niet, maar heeft 't lief. Hij geniet er in. Voor een oogenblik slechts, het is zó. Maar dat oogenblik is er dan toch geweest. En als straks de haat terugkeert, dan is 't zó dikwijls meer de haat tegen het boze gevolg, dan de haat tegen het kwaad zelf, die zijn hart vermeertert.

Dit is het smartelijke. In ons eigen hart, ook al verwon het geloof ons ik, blijven de giftige slangen huizen, die het gif in ons hart uitspuwen op 't oogenblik dat de verzoeking ons aangript. En die zondige naderkingen in ons hart gaan tegen ons geloof in. Verblinden en verdooven ons. Zó raken we er onder. Ons ik geeft toe. En de haat tegen het kwaad houdt op in onze ziel te werken.

Eerst bij ons sterfen trekt God die giftige slangen geheel uit ons hart uit. Dan komt de volle vrijmaking. En de liefde voor God triomfeert. Triumfeert in absolute haat tegen al wat tegen God ingaat.

Maar toch moet in den strijd, dien we hier doorstrijden, die eindtriumf voorbereid. De ernst van het geloof dringt met zijn haat tegen het kwaad op al breeder terrein door. Reeds nu worden alle rospende sonden, alle openbare sonde, onder den ban van Gods volk gelegd. Ons hart gaat in dien ban mee. De haat ertegen sterkt ons. En de ure komt, dat we op ophielden ook maar een verzoeking voor ons te zijn. Gods kind herkent ge daaraan.

Maar daarbij blijft het niet. Gods kind gaat zich almeer ook verantwoordelijk weten voor wat in zijn hart gezondigd wordt. Hij voelt hoe die wereld daarbinnen, waarvan de wereld niets ziet, maar die God doorgluurt, voor den verborgen omgang met zijn God beslist. En zó komt de haat in zijn ziel op ook tegen alles wat daarbinnen teweeg brengt, dat hij het geklaan van zijn God niet meer hoort en niet meer wandelt bij het licht van Zijn Goddelijk aanschijn.

Dat alles wordt hem hatelijk, omdat het zijn zielevergrede stoort en tegen zijn God ingaat.

En zó groeit de haat tegen het kwaad in zijn ziel aan. Gedurig komt een vervloeking tegen elke sonde in zijn hart op. Hij valt nog wel, maar als één die tegen wil en dank door een verschend dier is aangegrepen. Hij gaat nu strijden als voor zijn leven. De passie van den haat tegen de sonde vlaamt op, zoodra de sonde die aan de deur ligt, binnen wil glippen.

En juist zooveel als de liefde voor zijn God wint, klimt ook de haat waarmee hij tegen het kwaad zich te weer stelt.

Amsterdam, 29 Nov. 1907.

Naar de Hervorming meldt, zijn van de Leidsche vertaling thans reeds tusschen de 4000 à 5000 exemplaren verkocht.

Met dit succes is de Commissie, die voor deze vertaling zorgde, nog niet tevreden. Ze richtte een schrijven aan Kerkvoogden en Kerkeraden van Ned. Herv. gemeenten, Besturen van Doopsgezinde, Lutherse en Remonstrante gemeenten en afdelingen van de Protestantse bond met de opmerking „dat de verkorte uitgave der Leidsche vertaling thans op geen kansel mag ontbreken.“

Wel een stout stukje. Een Bijbelvertaling, die elk kerkelijk gezag mist, die door eenige moderne heeren is vervaardigd, die in haar aantekeningen niet anders doet dan het gezag der Heilige Schrift weerspreken, mag op geen kansel ontbreken!

Het is voor onze Gereformeerde Kerken een eere, dat de bedoelde Commissie dit schrijven althans niet aan de „Besturen van de Gereformeerde gemeenten“ zond.

Maar voor een orthodox predikant zal het een zonderlinge gewaarwording wezen, wanneer hij in de Hervormde Kerk op een goeden dag zijn Staten-Bijbel verduwen vindt en de moderne Kerkvoogdij hem de moderne Leidsche vertaling op den kansel heeft bezorgd.

De onderhandeligen tusschen Curatoren der Theol. School en de Nationale Vereniging van Gereformeerde Hooger Onderwijs te Kampen hebben tot een bevredigend resultaat geleid.

Met 1 Jan. 1908 zal het Gymnasium nu definitief van de Kerken worden losgemaakt en aan deze Nationale Vereniging overgaan.

Veel veranderen zal er uitwendig niet. Het Gymnasium blijft te Kampen gevestigd. Het zal zelfs in dezelfde lokalen als dusver huisvesting mogen vinden. De thans dienstdoende leeraren zijn door de Vereniging overgenomen. Het schip blijft hetzelfde, gelijk de Geus niet onwaardig opmerkte, alleen de rederij is veranderd.

Met dezen goeden afloop zijn we zeker verlijdt. Reeds lang bestond de overtuiging bij velen, dat de Kerk geen roeping had om een kerkelijk gymnasium in stand te houden, nu het particulier initiatief krachtig genoeg gebleken is om voor de oprichting en instandhouding van Christelijke gymnasia te zorgen. En waar het gymnasium aan de Kerken jaarlijks een f 14000 kostte, zal dit op den duur voor de Kerken zeker een niet geringe besparing wezen.

Toch zal die vermindering van kosten nog niet terstond ingaan. Curatoren der Theologische School hebben zich verbonden gedurende nog zes jaar jaarlijks een subsidie van f 12000 aan de Nationale Vereniging te schenken. Een som van f 70000 zal dus nog moeten opgebracht worden voor onze Kerken van haar financiële verplichtingen tegenover het Kamper gymnasium vrij zijn. Zeker een niet gering bedrag. Het is echter te begrijpen, dat de Vereniging die alle financiële lasten en verplichtingen inzake tractementen, pensioenrekening enz. van de Kerken overnam, daarentegen ook aanspraak op geldelijke schade loos stelling deed gelden.

Men klagde daarover dus niet te zeer. Nog zes jaar lang hebben de Kerken financieel den last van het Kamper gymnasium mee te dragen. Maar daarna houdt dan ook elke financiële verplichting op. En nu reeds is de principiele winst verkregen, dat de Kerken zich terug kunnen trekken van

een terrein, dat eigenlijk niet tot haar roeping behoort.

Moge het gymnasium te Kampen ook onder de nieuwe directie, die nu voor zijn geestelijke en stoffelijke belangen zorgen zal, groeien en bloeien.

„Uit de hand Gods.“

II.

De titel dien Dr. Sikkel voor zijn brochure koos: *Het brood der Kerk*, draagt niet weinig bij om het vraagstuk in een verkeerd daglicht te plaatsen.

Gold het hier alleen kritiek op een min gelukkig gekozen uitdrukking, dan zouden we, om elken schijn van vitsucht te voorkomen, dit slakje zonder zout laten voortkruipen. Maar nu Dr. Sikkel zelf verklaren komt, dat hij met opzet dien titel koos; dat het niet gaat om het tractement der predikanten, maar om het brood der Kerk, en deze gedachte geheel zijn betoeg beheerscht, dient wel te worden aangewezen, waarom dit uitgangspunt niet deugt.

Men kan zeer zeker van het brood der Kerk spreken, wanneer men daarmee bedoelt het brood dat uit de hand der Kerk ontvangen wordt, dat zij uitdeelt. Elke staatsbeambte eet het brood van den Staat. Elke schoolmeester eet het brood van de School. En elke predikant eet het brood van de Kerk. Zelfs heeft de Kerk een aparten „dienst der tafelen“, en door middel van haar diakenen zorgt ze, dat het brood der Kerk ook voor de armen bereid wordt.

Zó bedoelt Dr. Sikkel het „brood der Kerk“ echter niet. Dat brood is niet het brood, dat de kerk uitdeelt, hetzij dan aan de Dienaren des Woords of aan de armen, maar het brood dat ze zelf ontvangen moet, haar eigen sociale existentie. De Kerk heeft, zóo heet het, een stok des broods noodig om te leven (p. 18). Er is een broodvraagstuk der Kerk (p. 9). De Kerk heeft broodrecht (p. 30). En de Overheid is geroepen om desnoods met dwingende macht voor dat „brood der Kerk“ te zorgen (p. 42).

In dien zin nu is deze uitdrukking stellig niet juist. Al neemt men brood hier in ruimer betekenis, gelijk Luther het in zijn Catechismus doet, voor voedsel, delis, kleeding, enz., dan moet het grondkennebeeld van voeding toch altijd bewaard blijven. Daarom kan er van een „brood der Kerk“ geen sprake zijn. De Kerk eet niet, ze heeft geen voedsel noodig. Ze is de vergadering der geloovigen, die saamkomt om God in den dienst des Woords te dienen en te verheerlijken. Zeker hebben deze geloovigen allen voor zich brood noodig om te leven, maar als gemeenschap, als vergadering hebben ze aan brood geen behoefte. Die gemeenschap toch draagt een geestelijke karakter; in de saamkomsten der Kerk wordt, het Avondmaal nu uitgezonderd, niet gegeten en gedronken. Een broodvraagstuk der Kerk bestaat er dus niet. Wanneer men zegt, dat de Kerk brood noodig heeft voor de publieke uitoefening der religie (p. 49) dan is dat niet alleen onjuist, het is een ongerijmdheid. De oefening der religie heeft met brood niets uitstaande. Het brood der Kerk, juist omdat de Kerk een geestelijke gemeenschap is, wordt dan ook altijd in geestelijken zin verstaan. Het is, gelijk onze Vaders te Dordt zeiden, het *Word Gods*, waarmee de geloovigen gevoed moeten worden. Dat geestelijke brood heeft de Kerk zeker even noodig voor haar levensexistentie, als een gewoon mensch het aardse en stoffelijke brood. Maar de Kerk leeft niet van het brood der aarde. En het doet aan de waardigheid der Kerk te kort, wanneer men van een broodvraagstuk en een broodrecht der Kerk spreekt.

Want wel is het waar, dat de Kerk, waar ze in het zichtbare optreedt, ook stoffelijke middelen noodig heeft, met name voor de bezoldiging van de Dienaren des Woords, de stichting en instandhouding van haar kerkgebouwen, enz. Maar niemand denkt er aan, deze gelden, die de Kerk noodig heeft, het *brood der Kerk* te noemen. Dat zou even gemanierd klinken, als wanneer men de lokalen, leermiddelen en salarissen der onderwijzers, die de School noodig heeft, het *brood der School* ging noemen. En nog veel minder gaat het aan, op grond van die onjuiste uitdrukking, van een *broodvraagstuk* en een *broodrecht* der Kerk te spreken. Omdat de Staat voor het brood zijner ambtenaren te zorgen heeft, denkt men er toch niet aan den Staat zelf voor te stellen als een persoon, die behoefte heeft aan brood en recht op brood kan doen gelden. De ambtenaren hebben, indien men dit minder fraaie woord wil gebruiken, broodrecht tegenover den Staat. Maar het zou te een geheel verwarfing van begrippen leiden, wanneer men, omdat de Staat de gelden voor dit brood zijner ambtenaren van de burgerij vragen moet, van een broodvraagstuk van de Overheid of van een broodrecht van den Staat spreken ging.

Nu zegge men niet, dat het slechts een woordensrijd is. Integendeel, juist door deze kritiek kan het beste gevoeld worden, waar de fout van Dr. Sikkel's standpunt schuilt.

Stel ik, in plaats van het brood der Kerk, het *brood der Dienaren*, dan loopt de zaak vanzelf. De predikanten hebben inderdaad brood noodig; indien dat brood ontbreekt, is er een *broodvraagstuk*; en men kan ook zeggen, dat de predikanten van Godswege recht hebben op dat brood. Op de vraag, wie voor dat brood te zorgen heeft, is het antwoord dan ook niet moeilijk te vinden. De verplichting daartoe rust dan vanzelf op de geloovigen, die naar het woord van den Apostel des Heeren, waar ze de geestelijke gaven uit de hand hunner Dienaren onvangen, verplicht zijn met stoffelijke gaven die Dienaren te ondersteunen en te verzorgen.

Geheel anders daarentegen komt de zaak te staan, als ik spreek, gelijk Dr. Sikkel doet, van het *brood der Kerk*. De Kerk wordt dan als een mystieke persoonlijkheid gedacht, die brood behoeft; en aangezien de kerk zelf geen goud en zilver heeft om brood te koopen, moet ze dit brood wel uit de hand van een ander ontvangen. Het is dan ook opmerkelijk, hoe Dr. Sikkel de Kerk liefst bij die mystieke namen noemt en haar als een *persoon* voorstelt. Zij is hem „de Moeder der geloovigen“, de „Bruid van Christus“, de „Vrouw des Lams“, de „Dienstmaagd des Heeren“ (p. 11). Aangezien deze Kerk, altijd weer als persoon gedacht, geen handel drijft, geen waren produceert en dus ook geen eigen inkomsten heeft, moet ze haar brood wel vragen aan een macht die buiten haar staat. Nu staat de Kerk te hoog, zegt Dr. Sikkel, om dat brood te bedelen; ze mag zichzelf niet verlagen door als de bedelares op de straten om een aalmoes te gaan vragen bij de rijkere geloovigen. Daarom moet de Kerk de hulp der Overheid inroepen en deze heeft de taak om voor het brood der Kerk te zorgen.

Het zal thans duidelijk zijn, waarom deze uitdrukking „het brood der Kerk“ heel het vraagstuk vervalscht. De last om voor het brood der predikanten te zorgen, wordt zoodoende niet op de gemeente gelegd, maar op een macht buiten de gemeente. De Kerk zelf treedt op in het sociale leven om dit brood te vragen, en de Overheid moet dat brood haar schenken.

Deze opvatting van de Kerk nu is een roonsch dan gereformerd. De onzichtbare Kerk, die een mystieke macht is, wordt verzeigeld met de zichtbare Kerk. Van de onzichtbare Kerk kan ik zeggen, dat zij de Bruid des Lams, de Moeder der geloovigen is. Het Jerusalem dat boven is, zegt de Apostel, dat is ons aller moeder. Maar de Kerk als geïnstitueerde Kerk is de *vergadering der geloovigen*. Die Kerk bestaat niet buiten, boven of naast de geloovigen; ze is de gemeenschap der geloovigen zelf. Al is het nu volkomen waar, dat de Kerk, als gemeenschap gedacht, geen eigen geld heeft, de geloovigen, die deze gemeenschap vormen, hebben wel geld. Ze behoeven het „brood“ voor die gemeenschap niet te vragen van een macht buiten de Kerk.

Daar de goede gunste Gods over hen hebben ze een sociale positie, verdienen zij hun brood, beschikken ze over geldmiddelen, en zijn ze daarom verplicht van Godswege voor de Dienaren der Kerk, voor den publieken eredienst en voor de verzorging der armen hun gaven te geven. En wanneer de geloovigen door vrijwillige offeranden in de collecte of door vaste bijdragen jaarlijks in deze financiële behoeften der Kerk voorzien, dan is dat geen „gebedeld brood“, dan ontvangt de Kerk dit niet als een aalmoes op de straat, maar dan is dit het brood, dat God de Heere door de hand der geloovigen voor haar bereid heeft. De Kerk wordt juist omgekeerd een bedelares, wanneer ze het brood harer dienaren op de markt van het publieke leven uit de handen van de Overheid moet ontvangen; maar nooit kan er van een gebedeld brood sprake zijn, wanneer haar dienaren leven van hetgeen in hun eigen huis der Kerk als het offer der liefde op het altaar Gods is neergelegd.

Ligt de eerste fout van Dr. Sikkel dus hierin, dat hij den stand van het vraagstuk onjuist heeft gesteld, de tweede fout, die evenzeer in den titel van zijne brochure uitkomt, is dat hij voor de oplossing van dat vraagstuk zijn uitgangspunt heeft genomen in de sociale roeping der Overheid. Het brood der Kerk is voor hem een sociaal vraagstuk.

Al meer, zóo zegt hij, is het oog opengegaan voor de roeping der Overheid om niet alleen voor de stoffelijke, maar ook voor de geestelijke belangen van het volk te zorgen. Nu kan de Overheid in een land van gemengde bevolking daarbij niet een bepaalde richting bevestigen. Ze heeft niet de roomsche, gereformeerde, lutherse of ethische richting als de ware te proclameren. De geestelijke worsteling, die in den boezem der Kerk gestreden wordt, moet de Overheid rustig haar gang laten gaan. Ze mag door haar staatsmacht daarbij niet ingrijpen. Maar wel heeft de Overheid de roeping, om de christelijke Kerk in haar geheel te steunen, omdat de geestelijke welvaart van het volk ook een staatsbelang is. Zonder daarom partij te kiezen in de kerkelijke gedeeldheden, moet ze aan alle christelijke kerken subsidies geschonken worden. En waarom zou de Regering, wat ze tegenover de christelijke school gedaan heeft, dan ook niet mogen doen tegenover de christelijke Kerken? De fout onzer vaders was, niet dat ze de financiële hulp van de Overheid vroegen, maar dat ze die hulp alleen voor de *geprivilegieerde* Kerk, voor de *Staatkerk* vorderden. Neem die fout weg, stel in plaats van de Staatkerk de christelijke Kerk in al haar vertakkingen, en het juiste beginsel van Art. XXXVI komt tot zijn recht.

Hoe verdelijdelijk dit betoog nu ook zijn moge, vooral wanneer men in eigen Kerk met gebrek aan financiële kracht worstelt, toch springt, voor wie dieper nadenkt, de fout van deze redeneering wel in het oog. Die fout ligt hierin, dat het uitgangspunt genomen wordt in de sociale roeping der Overheid en niet in de levenswet, die Christus voor zijn Kerk gegeven heeft. De Kerk van Christus, al treedt ze in het sociale leven op, is niet aan dat sociale leven te danken. Ze kan daarom nooit met de school, of met welk ander instituut uit het volksleven ook, op een lijn worden gesteld. De Kerk is niet een instituut van de menschen, maar van Christus. Ze dankt haar oorsprong

niet aan de maatschappij, maar aan de genade Gods. Ze staat wel in het maatschappelijke leven, maar ze heeft een eigen leven, een eigen Koning in de hemelen, een eigen wet, die voor haar geldt. Naar die wet van haar Koning heeft ze alleen te vragen. En daarom gaat elke redeneering en elk betoog over de rechten der Kerk, dat zijn uitgangspunt neemt in de sociale belangen of de zoogenaamde roeping der Overheid, en niet in de wet die Christus voor zijn Kerk gaf, fout.

De vraag is niet en mag niet wezen, of de Overheid een zeker recht zou hebben om uit sociaal oogpunt de Kerk te subsidiëren. De Overheid, die waarlijk de Kerk eeren en dienen wil, heeft voor alle dingen te vragen, welke ordinantie Christus te dezen opzichte voor zijn Kerk gesteld heeft. Etscht die ordinantie, dat de Kerk zelf voor het brood harer dienaren moet zorgen, dan helpt en dient de Overheid de Kerk niet, met haar van die geldelijke zorg te ontslaan, maar dan verleidt ze daardoor de Kerk juist om tegen het bevel van Christus in te gaan.

Van harte stemmen we dus in met de belijdenis onzer Vaders, dat de Overheid aan de Kerk *goede hulp* moet bewijzen. Een Christelijke Overheid, die de Kerk van Christus niet beschermt, diende en hielp, zou haar Goddelijke roeping verzaaken. Maar hierin ligt het verschil, dat onze vaders onder die goede hulp ook de financiële hulp verstonden, terwijl wij die financiële hulp juist een *kwaade* hulp noemen.

Een *kwaade* hulp, niet alleen omdat de historie geleerd heeft, hoe de Kerk in haar levenskracht daardoor verzwakt wordt, maar energie wordt uitgedoofd en haar onafhankelijkheid wordt bedreigd. Maar een *kwaade* hulp, omdat ze ingaat tegen Gods ordinantie, dat de Dienaren des Woords niet het brood van den Staat, maar het brood der Kerk eten zullen.

Treestafel.

Dr. A. KUYPER, *Om de Oude Wereldzee I.* Amsterdam. VAN HOLKEMA EN WAHENDORF. Van dit deel I, dat reeds is uitgevocht, maar waarvan een tweede druk zooveel verscheen, zal ik ditmaal het eerste stuk, alzo de hoofdstukken I—IV, nader bespreken.

Gelijk reeds een vorig maal door mij is medegedeeld, wordt daarin behandeld over het *Asiatisch gevaar*, over *Rumens*, over *Rusland* en over de *Ziguners*.

Gelijk echter heel het werk, zóo zit ook achter deze eerste vier hoofdstukken een vast plan. In hoofdstuk I, *Het Asiatisch gevaar*, geeft Dr. KUYPER als het ware een inleiding op zijn werk: „een algemeene bespreking van de sociaalpolitieke positie, waarin almeer Europa en Azië tegenover elkander komen te staan“. Alsdan brengt de auteur de kustlanden der *Zwarte Zee*: *Rumens* en *Rusland* ter sprake. Van *Rumens* handelt hij in hoofdstuk II. De betekenis van *Rumens*, evenals ons land een Staat van den tweeden rang, scheen hem van gewicht „voor het ernstige vraagstuk, of, bij de reusachtige machtsontwikkeling der groote Mogendheden, voor de Staten van den tweeden rang nog een eigen betekenis zal zijn te behouden“. Van *Rusland* handelt hij in hoofdstuk III. „In *Rusland*“, zóo schrijft Dr. KUYPER in zijn Voorrede (p. VII), „was ik getuige van de golving der revolutie tegen de autocratie; iets wat mij vanzelf noopte, mij beider wederzijdsche verhouding nader te verklaren“.

Het hoofdstuk over de *Ziguners* en ook dat over de *Joden*, met welk laatste het tweede stuk van deel I opent, zijn eigenlijk toevoegsels aan hoofdstuk II en III. „Zóo voor *Rumens* toch als voor *Rusland*“, lezen wij in de Voorrede, „zijn vraagstukken, die vooral in deze beide landen steeds aan de orde blijven: dat der *Ziguners* en der *Joden*“. Wij nu noch in zijn IIIe hoofdstuk genoegen aan ruimte was voor het ter toetsen brengen der beide vraagstukken, heeft de auteur daar twee afzonderlijke hoofdstukken aan gewijd en handelt dus in zijn IVe van de *Ziguners* en in zijn V van het *Joodische probleem*.

In het *Asiatisch gevaar* nu toont zich de brede blik en de ijke combinatiegaven van Dr. KUYPER als politicus niet minder dan zijn diep inzicht in het wezen en de betekenis der religie als theologie. Azië staat, zóo verneemt wij, met zijn 830 miljoen inwoners tegenover Europa en Amerika met hun 485 miljoen. Een ongelijke verhouding, die voor de twee werelddeelen in onzen tijd een gevaar oplevert omdat thans de lens van *Asia fara da is*, van *Asia voor de Asiaten*, in Azië al meer dreigt te worden aangeheven, en wel naar aanleiding van den oorlog tusschen Rusland en Japan. „Japan's voorbeeldeloos voordeel op Rusland behandel voort door het hart van al wat Azië is, een schok doen trillen, in aller geest een hoog verwachting gewekt, en een triomferende achtbeseef onder alle volk in Azië doen opkomen“. De blanke man heeft in het oog van den Azië zijn aanval van meentelijkheid verloren. Azië, door Europa overheerd, is door Japan wakker geschud. „Met name voor de koloniale mogendheden zal dit gevaar slechts een kwestie van tijd zijn“. En Dr. KUYPER vermaant dan ook niet er op te wijzen, hoe „vooral Nederland met opzicht tot zijn kolonies hielder rekschap heeft te geven van de eischen, die de geheel veranderde toestand in het Oosten met zich brengt“. In verband met de worsteling die te komen staat, wordt dan verder de vraag ter sprake gebracht of zich daarin al dan niet de tegenstelling tusschen Heidendom en Christendom zal mengen. Zekerheid daarentrent heeft de geachte schrijver niet, doch wel niet bij voor alles in een samengaan in Azië van *Joden*, *Christenen* en *Mohammedanen*, als opgekomen uit het semitisch monothetheïsme, tegenover het polytheïsme en pantheïsme een middel dat het optreden van een vereenigd Azië zou kunnen beletten. „De tijd kan komen, dat de Islam ook als monothetische bondgenoot goud waard zou zijn“. „Ook voor het koloniaal best van Nederland zóo daarin een factor van behoud schuilt“. En zonder aan de principieele tegenstelling tusschen Christendom en Islam iets te kort doen, acht Dr. KUYPER het een eisch om het fanatisme van den Islam onzerzijds door Christelijke verdraagsaamheid te temperen.

Natuurlijk kan hierbij nooit sprake zijn, om ook maar iets van onze Christelijke religie aan den Islam ten offer te brengen“. Daarbij wordt hier ook gewezen naar het verschil tusschen Azië en Europeaan op het gebied der vol-

keren-psychologie toonen, vooral in rijkdom van b. Azië wordt gew. verzoeking gewa. opmerkingen over kolonien wordt besloten.

In het hoofdstuk politicus en de aan het woord, rang, welke zich veroverd heeft? beeld voorhoudt.

De hoogere of eigenlijk pas in het hoofd van d. Van het konin en een kwart m wel onderscheid schat op elf m land, deels da. diep gevoeld en taal, f. kunde, en ten d door het konink

Dr. KUYPER heer PAFSITU, hof, vrij wel op diens land gebt aanschouwing de ons in dit hoof historie tot op von Hohenzollern vorst van Rumens leerd, om later, uitgeroepen.

Dr. KUYPER 1905 persoonlijk daarvan weer o waardig is de bi de koningin, ee Aan de luncheon een vol uur in d verwickeld. Hij de persoonlijkh wier Huis door, ook aan onze dy ons dan verder ethisch en religie wetenschappelijk. *Sylva d. l. l. l. l.* haar pseudoniem en smarten en va telt ons hier D beschrijving van enthousiasme: „een koningspaar oplevert, en Ru wat het in zóo indien het op zij vorstelijke glan en zóo heilige de

En van die d 1905, nog dreigen agrarische vraagst tijdens den Frans strijd der partijen „Turken oorlog wedergeboorte vo breken“, wordt d ons Nederlandse merkingen over zóo intellectuele der *Rumens*, h tieke partijleven.

De beperkte ur beschikken, dring hoofdstukken eer te geven.

Toen Dr. Kuy en Sebastopol bes aangegeven door Sebastopol was h stand uitbrak. I kwam af. Den 1 dooden. Niettegen land heeft kunn hoofdstuk van zij schrift dit allereer zetting, die er it de betekenis vo stuit van den d der boerenvolki munaal, deels co instituut dat, naar van sociologen en Dr. KUYPER eer eeuw, last opkom dit hoofdstuk ook van den mystieke

In verband daa Russische *Schtern* heid van het volk. Eindelijk acht ik belangrijk, wil be van Rusland's po teekent ons de v. *lutionaire*, die den de autocratie; de der Westersche z de oorzaak van a beschouwen; de die vertegenwoor zonden noemen.

tegenover dan h met zijn bureau Dr. KUYPER v mysticken grondt lutie, doch toon slechts in zeer ik de berichten ontre gekleurd. Volgens wenteling een r de Fransche revo de revolutionaire vlakte, maar da sische leven, da gang voort“.

Niet van het o heil te verwachte het zedelijk leve grond van de z machthe factor i hoofdstuk dan o land zal niet nationale idiosyn als gevolg van van zijn nationa

Ten slotte zij treft, alom op kennis van de eeningen, (maar in massa optred worden geleverd. en Rusland, in hun religie en b — op pag. 200

Teigana — v houding, die tege is aan te nemen